Nyitott, részvételi és megújuló önkormányzatok

"Valódi alternatíva csak úgy jöhet létre, ha az önfenntartást szolgáló közösségi kezdeményezéseket egy ökoszisztémába kapcsoljuk össze – azaz ha egy olyan gazdasági körforgást hozunk létre, amely nem csak egy-egy tevékenységre szakosodik, hanem funkciók sokaságát tölti be, és így kielégíti az adott közösség alapvető igényeit."
Sidó Zoltán: Az állam mi vagyunk

Szőllőssy Anita, Úr Eszter, Matisz Ferenc

TRANSZFORMÁTOR

Kik vagyunk? – Szolidáris gazdaság és közösségi energia

A Szolidáris Gazdaság Központ (SZGK) 2019-ben alakult azért, hogy támogassa a szolidáris gazdaság elvei szerint működő szervezeteket, és segítse ezek létrehozását olyan kulcsterületeken, mint a lakhatás, az energia, a reproduktív munka vagy az élelmiszerellátás. Az SZGK energia munkacsoportja a Magyarországon még nem elterjedt közösségi energia elveinek és gyakorlatának terjesztését tűzte ki céljául, ennek érdekében 2023-ban létrehozta a Transzformátor Közösségi Energia Központot.

Közösségi energiának tekintünk minden olyan alulról szerveződő, demokratikus elveken nyugvó szerveződést, amely egy helyi közösség energetikai célú együttműködésére irányul és megfelel a szolidáris gazdaság elveinek. Legyen szó megújuló energiatermelésről, helyi energiamegosztásról vagy energiahatékonysági épületfelújításokról, azoknak a közösségeknek szeretnénk segíteni, akik elkötelezték magukat egy nagyobb önrendelkezést biztosító, fenntartható energiatermelés vagy -használat mellett, és készek is tenni ezért. Különösen fontosnak tartjuk az aktív részvételt minden olyan kezdeményezésben, amely pénzügyileg is fenntarthatóan működő, szövetkezeti elveken nyugvó energetikai modellek megteremtését célozza.
Így kiemelten foglalkozunk – akár informális – energiaközösségek, energiaszövetkezetek támogatásával. Az SZGK hosszútávú célja egy olyan szolidáris gazdasági ökoszisztéma életre hívása, amely összekapcsolja a különböző területeken működő szolidáris vállalkozásokat, és potenciálisan a gazdaság minden fontos területére kiterjed. Az SZGK energia munkacsoportja, a Transzformátor a közösségi, megújuló energiás megoldások terjesztésével, más szolidáris gazdasági célterületekkel (pl. lakhatás, közösségi ingatlankezelés) való összekötésével járul hozzá egy olyan gazdaság felépítéséhez, amelyben a profitcél kizárólagossága helyett a demokrácia, a társadalmi és ökológiai fenntarthatóság elvei érvényesülnek.

Erős önkormányzati jogkörök és decentralizáció

Magyarországon az elmúlt években több területen (pl.: építésügyi és építésfelügyeleti hatósági jogkör, közoktatás, védőnői szolgálat) is a központosítás volt a jellemző trend, ami a helyi önkormányzatiság rendszerét sem hagyta érintetlenül. Az önkormányzatokat jogkör- és forráselvonásokkal sújtották, illetve számos intézmény is kikerült a hatáskörük alól. Habár ezt nem mindenki értékeli negatívan, ez ellene megy az általunk képviselt céloknak, a decentralizációnak és a helyi közösségek megerősítésének. Úgy véljük, szükség van arra, hogy az önkormányzati politikát ennek fényében gondoljuk újra.

Az újragondolásra – különösen a 2008-as globális pénzügyi válság óta – egyre több jó példát láthatunk a világban. A válság okozta szociális és gazdasági bizonytalanság következtében jött létre a helyi közösségek, így az önkormányzatok (újra)erősítésének igénye is, akik helyben, hatékonyan tudnak reagálni különböző társadalmi igényekre. Ezt jelenti a municipalizmus elve, aminek egyik legismertebb példája Barcelona, ahol 2015 és 2023 között a helyi mozgalmakból kinőtt politikai kezdeményezés, a Barcelona en Comú adta a polgármestert és vezette az önkormányzatot.[1]

A municipalizmus a helyi önigazgatásra épülő gazdaságszervezésre helyezi a hangsúlyt, ami ellene megy a globális gazdasági rendszer folyamataival szembeni kiszolgáltatottságnak. A gazdaság középpontjába a helyi erőforrásokon nyugvó közszolgáltatások fejlesztését helyezi, míg a politika terén a helyi együttműködésen alapuló részvételi demokráciát tartja követendőnek. A municipalizmus a helyi közösségeket helyezi a középpontba, – például úgy, hogy saját vállalkozást hoz létre olyan szolgáltatásokra, amit eddig forprofit cég végzett, – és a klímaválság mérséklésében is fontos szerepet kaphat, de még ezen is túlmutatnak a hatásai: egy új önkormányzati működést céloz meg a helyi gazdaság és politika átalakításával.[2]

[1] Erről bővebben magyarul: Udvarhelyi Tessza - Hogy tudta az újbaloldal és Ada Colau megtartani Barcelona polgármesteri székét?
https://merce.hu/2019/06/29/hogy-tudta-az-ujbaloldal-es-ada-colau-megtartani-barcelona-polgarmesteri-szeket/

[2] A municipalizmusról bővebben Sidó Zoltán: Az állam mi vagyunk. Fordulat 27, 229-235. o. http://fordulat.net/?q=Sido_Allam (2021.11.22)

Közösségi vagyongyarapítás és rekollektivizálás

A jogkörök és források elvonása mellett az elmúlt években Magyarországon számos közintézmény is kikerült az önkormányzat kezelése alól, miközben a cél éppen az lenne, hogy a közösségi vagyon ilyen téren is gyarapodjon, hiszen ez nagyban hozzájárulhat a helyi gazdaság fejlődéséhez. A Democracy Collaborative nevű szervezet 2005-ben kidolgozott "community wealth building" (magyarul: közösségi vagyongyarapítás) néven futó koncepciója[3] a helyi gazdaságfejlesztés és demokratikus részvétel egységén alapszik, első gyakorlati megvalósítása az Ohio állambeli Clevelandben indult el a kétezres évek közepén.

Cleveland példája

Az amerikai ipar kiszervezését és a neoliberalizmust is nagyon megszenvedő Clevelandban kipróbált közösségi vagyongyarapítás lényege az volt, hogy olyan helyi intézményeket igyekeztek találni, amelyek non-profit módon működnek, de jelentős költségvetéssel, amit jellemzően nem helyben költenek el. Ilyen volt többek között az egyetem és a helyi kórház is. Ezeket nevezték horgonyintézménynek, (anchor institutions), mivel le vannak horgonyozva a helyi közösségben, az ipari üzemekkel szemben nem tudnak könnyen továbbállni, és így meglehetős biztonsággal lehet rájuk építeni egy szolidáris gazdasági városrehabilitációs projektet."[4]

Ezeket a horgonyintézményeket kapcsolták össze ezután az önkormányzat és egy alapítvány segítségével létrehozott szövetkezetekkel: egy mosodával, egy zöldségtermesztő agrárszövetkezettel és egy zöldenergiás (napelem telepítéssel és hőszigeteléssel foglalkozó) szövetkezettel. Így egyszerre hoztak létre demokratikusan működő, stabil munkahelyeket, találtak azoknak stabil felvevőpiacot az egyetemi és egészségügyi intézményeknél és erősítették a helyi gazdaságot, és ezáltal a fenntarthatóságot is.

Számunkra pedig még inkább érdekesek azok a rekollektivizációs, remunicipalizációs törekvések, amelyek a közszolgáltatásokat érintik. A 90-es évektől Európában egy privatizációs hullám volt jellemző, ami sok esetben a közszolgáltatásban dolgozók

[3] The Democracy Collaborative, 2005, https://democracycollaborative.org/programs/cwb
[4] Sidó Zoltán: Az állam mi vagyunk. Fordulat 27, 231. o. http://fordulat.net/?q=Sido_Allam (2021.11.22)

munkakörülményeinek romlásához, a szolgáltatás árának növekedéséhez és minőségének csökkenéséhez vezetett.

A rekollektivizációra törekvések során a cél, hogy önkormányzati vagy más helyi szintű közkézbe kerüljenek vissza olyan szolgáltatások, mint a víz- vagy épp az energiaellátás. Magyarországon, más posztszocialista országokhoz hasonlóan, a kollektivizálás sokak számára pejoratív jelentéssel bír, különös tekintettel az idősebb korosztályra, ami nehezítheti a folyamat társadalmi elfogadottságát. Azonban világszerte számtalan példát láthatunk már. A Transnational Institute kutatásában például 2000 és 2019 között 1400(!) (re)municipalizációs esetet találtak és vizsgáltak globálisan.[5] A rekollektivizálási folyamat nagyobb legitimitást, demokratikus kontrollt és beleszólást, így számonkérhetőséget is jelent. A hatására jellemzően csökkennek a fenntartási költségek, így a szolgáltatás ára is alacsonyabb lehet, illetve megnőhetnek a szolgáltatás színvonalának fejlesztésére irányuló befektetések is.

Agua es Vida

Magyarországon látható, hogy az energiaszektor államosítását nem kísérte a demokratikus működés és az átláthatóság fejlődése, így sejthető, hogy a remunicipalizáció esetében sem garantált ez a hatás. Gyakran szükség van egyéb demokratikus intézmények beépítésére is. A municipalitás, eltérő tulajdonosi struktúra (ami nem a profittermelést célozza) és megfelelő érdekérvényesítő és ellenőrző szervek beépítése megoldása lehet a közjó szolgálatának.

2011-ben alakult meg az "Agua és Vida"[6] (A víz az élet) regionális platform Katalóniában, amely civil szervezetekből, helyi szomszédsági csoportokból, szakszervezetekből és környezetvédelmi szervezetekből áll. Összehangolt kampányt folytatnak azért, hogy a független katalán régióban minél több helyen visszakerüljön a vízmű és a szennyvíztisztítás közkézbe. Ma már 27 önkormányzat sikeresen remunicipalizálta a vízművét, és még 7 tervezi megtenni ezt a közeljövőben.

Az egyik ilyen önkormányzat Terrassa, ami a harmadik legnagyobb település a régióban, 20 km-re Barcelonától. Még a Franco diktatúra alatt adták ki a

[5] The Future is Public, Towards Democratic Ownership of Public Services
https://www.tni.org/en/publication/the-future-is-public-democratic-ownership-of-public-services
[6] https://www.aiguaesvida.org/

vízművet 75 éves koncesszióra egy magánvállalatnak, és amikor ez lejárt, a civilek és más helyi kezdeményezések sikeres lobbit folytattak, hogy az önkormányzat vegye át a menedzsmentet. Sikeres lebonyolítást követően, 2018-ban létrehoztak egy 100%-ban önkormányzati tulajdonú céget. Felállt a felügyelőbizottság is, amit különböző civil csoportosulások alkotnak és feladatai közé tartozik tanácsot adni, konzultálni, megvitatni és javaslatokat benyújtani a vízmű üzemeltetéséhez kapcsolódóan. A felügyelőbizottság autonóm módon működik, függetlenül a vízműtől, saját plenáris gyűlése van, ami demokratikusan választja meg a bizottság elnökét. A plenáris a felügyelőbizottság legfőbb döntéshozó szerve, amiben részt vesz a közgyűlésben működő minden pártból egy képviselő, a vízműben dolgozó szakértők egy képviselője, illetve reprezentálva vannak vállalkozások, helyi szomszédsági csoportok, szakszervezetek, oktatásban dolgozók és egyetemi kutatók. A bizottság munkája munkacsoportokban folyik, ahol oktatással, kommunikációval, kutatással és a társadalmi kontroll megszilárdításának és elmélyítésének lehetőségeivel foglalkoznak.

Inkluzivitás és részvételi demokrácia

Mint helyi igazgatási szerv, az önkormányzatok alkalmasak arra, hogy valóban a helyi közösség érdekeit képviseljék átfogóan, minden társadalmi osztályra kiterjedően – különös tekintettel a hátrányos helyzetű családokra és az energi szegénységben élőkre. Ehhez fontos a részvételi demokrácia erősítésére és inkluzivitásra fókuszálni.

De felmerül a kérdés, hogy hogyan tehető az önkormányzati tulajdon és szerepvállalás ténylegesen közösségivé? Az önkormányzatok nyitott és részvételi kormányzásának elősegítésére ma már számos módszer létezik.[7] A részvételi kormányzás igénye Magyarországon is egyre inkább megjelenik a településirányításban, különösen a 2019-es önkormányzati választások óta, amikor is több fővárosi kerületben és a budapesti városvezetésben, de vidéki városokban is hangsúlyosabbá váltak bizonyos elemei, mint például a közösségi tervezési folyamatok, mint például a közösségi költségvetés. A részvételi kormányzás ezen

[7] Energy Cities (2020): How Local Authorities can encourage citizen participation in energy transitions. ttps://energy-cities.eu/publication/how-local-authorities-can-encourage-citizen-participation-in-energy-transitions/ (2021.11.07)

formája azonban egyelőre inkább néhány eseti, kísérleti projektet jelent, az önkormányzatok nem mozdultak el átfogóan a részvételi működés irányába.

Viszont azt is ki kell emelni, hogy mindez sok esetben nem újkeletű technika, nagyon sok önkormányzat, különösen a kisebb települések, történelmileg is alkalmaztak és alkalmaznak részvételi technikákat. Habár ezek inkább informális formában jelennek meg, gyakori, hogy a polgármesterek és az önkormányzati képviselők személyese kapcsolatot ápolnak a lakossággal, például felmerülő ügyekben végig járják a település a házait, vagy a boltban és az utcán beszélgetnek a lakossággal, hogy megismerjék az aktuális híreket és véleményeket.

Egy eszköz: a közösségi költségvetés

A közösségi tervezési folyamat alapelve, hogy a saját környezetében, saját lakóhelyén, saját közösségében mindenki "szakértő". Éppen ezért fontos megismerni a lehető legtöbb igényt, problémát, nehézséget és az ezekre adható lehetséges megoldásokat – maguktól az érintettektől. Mindezt kutatási folyamatban, személyes beszélgetésekkel, kérdőívekkel, mélyinter- júkkal vagy fókuszcsoportos alkalmakon keresztül ismerhetjük meg, de sokszor érdemes olyan megoldásokban is gondolkodni, mint közösségi mű- helymunkák vagy facilitált fórumok, amik a részvételi tervezés tipikus eszközei.

Az egyik ilyen konkrét eszköz a közösségi költségvetés[8], amit a brazil Porto Alegre városában 1989-ben dolgoztak ki. A módszer lényege, hogy egy bizonyos keretösszeget különítenek el a költségvetésből, melynek felhasz- nálásáról a közösség tagjai közvetlenül dönthetnek.

Budapesten már több körben valósultak meg kisebb beruházások közösségi költségvetési folyamat eredményeképpen.[9] Ennek első lépésében minden helyi lakosnak lehetősége van olyan keretösszegbe beférő projektötletek beküldésére, amik sokak életminőségét javíthatják, sokak érdekét szolgálják. Ezt egy szakmai véleményezés követi, ahol projektötleteket összevonják, fejlesztik. Ezt követi majd a szavazás, ahol szintén minden fővárosi lakosnak lehetősége van dönteni a kialakított projektjavaslatok közül. A folyamat végén pedig

[8] Transparency International Magyarország Az állampolgári részvételi erősítése az önkormányzati részvételi költségvetés tervezési folyamatok támogatása során (2022.)
https://transparency.hu/wp-content/uploads/2022/09/TI_Hu_kozossegi_koltsegvetes_tanulmany.pdf
[9] https://otlet.budapest.hu/

elindulhat a nyertes pályázat megvalósítása. A korábbi részvé- teli költségvetési folyamatok során olyan projektek valósultak meg, mint pél- dául ülő felületek kialakítása a Duna parton, nyilvános illemhelyek és fedett kerékpártárolók létesítése vagy épp napvitorlák és zöldfalak telepítése.[10]

Azzal, hogy bevonjuk a lakosságot a tervezési folyamatba, értékes helyi tudást szerezhetünk, ami jó alapot adhat arra, hogy valódi problémákra valódi válaszok szülessenek, és teret kapjanak az innovatív ötletek. A részvételi folyamatokkal megtámogatva készült anyagok, megvalósuló fejlesztések sokkal inkább elfoga- dottá válnak a lakosság körében, hiszen jobban magukénak érzik azokat. Mindemellett, ami számunkra kiemelten fontos, ezek a folyamatok hozzájárul- hatnak a helyi identitás és közösség erősödéséhez.

A lakosság bevonása a döntéshozatalba ezen felül praktikus szempontokat mérlegelve is egyre inkább elengedhetetlenné válik. A különféle hazai és európai uniós pályázatok is megkövetelik a helyi lakossággal és stakeholderekkel való egyeztetést, illetve a különféle önkormányzati stratégiáknak – mint például klímastratégia vagy SECAP – már kötelező eleme a társadalmasítási folyamat. Ezen dokumentumok kialakítása során koncentrálni kell arra, hogy a lakosság minél szélesebb köre bevonásra kerüljön, ne csak a véleményező szakaszban, hanem már magában a stratégiaalkotás folyamatában is megvalósuljon a részvételi tervezés.

Az önkormányzatok oldaláról az látszik, hogy a csökkenő erőforrások miatt rá is kényszerülnek arra, hogy jobban kommunikáljanak, részvételibbé tegyék döntés- hozatali folyamataikat, ami által hatékonyabbá is válhat a működésük. A lakosság szempontjából pedig, ez a szemléletformáláson túl hozzájárul ahhoz, hogy jobb rálátást kapjanak az önkormányzat munkájára, osztozzanak a felelősségen, illetve a folyamat támogatja a hazánkban jelenleg alacsony állampolgári aktivitás szintjét.

[10] További megvalósult ötletek, részletek itt: https://otlet.budapest.hu/projektek?rand=7785461

Stratégiai tervezés

Az önkormányzatok azért fontos szereplők a jövőképünkben, mert nagy a helyi beágyazottságuk, rendelkeznek helyismerettel és közelebb állnak a lakossághoz, többek között például a szociális támogatórendszeren keresztül ismerik a rászoruló családokat. Így, horgonyintézményként[11] hozzájárulhatnak ahhoz, hogy felgyor- sítsák és megkönnyítsék az energiaátmenet folyamatát. Ahhoz, hogy ezt a szerepet betöltsék, fontos, hogy a részvételiségen túl hosszú távban gondolkod- janak és tervezzenek, illetve hogy egy kitűzött jövőképet tartsanak a szemük előtt.

Ebben a kérdésben tapasztalataink szerint gyakran azért nem történik előrelépés, mert politikai és pályázati ciklusok határozzák meg az önkormányzatok működését, illetve a szükségesnél sokkal körülményesebb és bürokratikusabb az ügymenet A hosszú távon élhetőbb települések koncepciója sokszor politikailag kellemetlen intézkedések bevezetését feltételezi (pl.: parkolóhelyek felszámolása), a szűkös pénzügyi források miatt pedig nem marad más lehetőség, mint arra pályázni, amire éppen lehetőség van. A pénzügyi források tekintetében az látszik, hogy a jelenlegi normatív rendszer kedvezményezettjei azok az önkormányzatok, akik a kötelező feladataik ellátására fókuszálnak, azonban nem kívánnak proaktívan, akár vállalkozói minőségben is fellépni.

Fontos azt is látni, hogy a kötelezően előírt stratégiák elkészítésére az önkormányzatoknak jellemzően nincs belső erőforrásuk, azokat külső szakértők készítik, sablonok alapján, és nincs lehetőség arra, hogy azokat a település sajátos igényeihez igazítsák. Kisebb települések esetén jó megoldás lehet, ha kistérségi társulások keretében dolgoznak ki stratégiákat, ami az erőforrás hatékonyság mellett abból a szempontból is indokolt, mert számos koncepciókban feldolgozott kérdés területileg nagyobb kiterjedést érint (tipikus példa erre a vízgyűjtő terület).

A tudatos és hosszú távú, gyakorlatorientált stratégiai tervezés eredménye lehet, a környezetvédelem és energia kérdéskörét szem előtt tartva, hogy az egyes önkormányzatoknak van részvételi tervezéssel kialakított és nem a “fióknak készült” klímastratégiájuk és SECAP-juk, ami valós célkitűzéseket és részletes akciótervet is tartalmaz, átlátható, mérhető és így számonkérhető formában. Fontos ezeknél az

[11] Olyan intézmény, ami jelentős helyi jelenléttel rendelkezik, jellemzően nagyobb munkáltató, helyi érdekeltséggel, helyi kötődéssel. Ezek az intézmények hozzájárulhatnak a helyi társadalmi, gazdasági és környezeti prioritások kijelöléséhez, illetve nagy szerepük lehet az egyenlőtlenségek csökkentésében.

eseteknél a proaktivitás, az a szemléletmód, hogy a kormányzást igyekezzünk minél inkább helyi szinten kezelni, minél inkább bevonva a közösséget is. Bár ez plusz munkát, erőforrást, időbefektetést jelent, de hosszú távú, valódi változást csak így lehet elérni.

Ezeket a törekvéseket támogathatja az is, ha van egy klíma- vagy zöld referens az önkormányzat munkavállalói között, aki dedikáltan ezzel a kérdéskörrel foglalkozik.

Hálózatosodás, települési együttműködések

Mivel nem csak egyes településeket érintő problémakörről beszélünk, a hálózatosodás és együttműködés erősítését is szem előtt kell tartanunk. Azonban jelenleg a települési önkormányzatok sokszor inkább egymás vetélytársai a szűkösen rendelkezésre álló pénzügyi forrásokért, hiszen ugyanazokra a felhívásokra adnak be pályázatot és ugyanazokat a beruházókat és fejlesztéseket szeretnék látni a településükön.

Ezzel szemben arra lenne szükség, hogy megerősödjenek a térségi együttműködések, akár város és környéke, akár kistelepülések viszonylatában, illetve a szektorok közötti (pl.: önkormányzatok és cégek, civil szervezetek, kutatóintézetek) együttműködésre is fontos lenne nagyobb hangsúlyt helyezni. Angliában például már intézményesített döntéshozatali szintté váltak a funkcionális várostérségek, amik új megközelítést jelentenek a településfejlesz- tésben, ahogy a meglévő, tradicionális területi felosztás és régiók helyett a funkcionális kapcsolatokra és “soft” együttműködésekre helyezik a hangsúlyt. [12]

Olyan fórumokra, képzésekre és tudásmegosztó platformok kialakítására lenne szükség, ahol a kiüresedett és névleges együttműködések helyett ténylegesen lehetőség van a nehézségek átbeszélésére, a jógyakorlatok terjesztésére, és ennek eredményeként akár közös fellépésre is.

Kistelepülések esetén azért is van nagy szerepe az együttműködésnek, mert az választ jelenthet a jelenleg fennálló humánerőforrás és szakember hiány problémakörére is. Azon túl, hogy egy kisebb önkormányzat nem tud önállóan megfizetni egy-egy tematikus szakembert, bizonyos szolgáltatások fenntartására

[12] Funkcionális várostérségek Magyarországon: https://www.ksh.hu/docs/teruletiatlasz/urbanaudit.pdf

sincs lehetősége. Összefogásban azonban megvalósulhat, akár a már létező példák mintájára (pl.: szociális segítségnyújtás), egy térségi, energetikai tanácsadás témájában szerveződő együttműködés is.

Amennyiben pedig országos szintű együttműködésben gondolkodunk, akár a már létező önkormányzati szövetségek tematikus, klíma- vagy energia fókuszú tagozataként is létrejöhet kooperáció (jó lehetőség lenne például, ha a TÖOSZ Legjobb Önkormányzati Gyakorlatai[13] között külön kategóriaként megjelenhetne az energiaszegénység elleni fellépés, az okos energiamenedzsment, a közösségi energia), de akár tematikus szövetségen (mint pl. a Klímabarát Települések Szövetsége) is alapulhat a közös munka. A mi hosszútávú jövőképünkben örömmel látnánk az önkormányzati energiaközösségek hálózatát.

Az önkormányzatokat tömörítő hálózatokon túl alternatívaként felmerülhet a zöld témákra fókuszáló, országos civil hálózatokhoz való csatlakozás, illetve a velük való kooperáció lehetősége is (pl.: KÖVET Zöld Iroda program vagy Ablakon bedobott pénz programja).

[13] http://legjobbonkormanyzatigyakorlatok.hu/

Az önkormányzatok szerepe a megújuló energiatermelésben

"Kistelepülési és városi önkormányzatokat szeretnénk tényleges együttműködéseken keresztül támogatni a klíma- és energiatudatosabbá válás útján, miközben segítjük őket abban, hogy működésükben részvételibbé és inkluzívabbá váljanak."
A Transzformátor szakmai stratégiájából

Számunkra az egyik fontos kérdés az, hogy hogyan vállalnak, vagy még inkább az, hogyan vállalhatnának szerepet az önkormányzatok a helyi megújuló energia-termelésben és tudatos energiahasználatban.

Az elmúlt két évben az energiaválság következtében igen nehéz helyzetbe kerültek az önkormányzatok. Az egyetemes szolgáltatás megszűnésével az energiaárak egyik napról a másikra 8-10-szeresére emelkedtek, amit még a jó anyagi helyzetben lévő önkormányzatok sem tudtak megfelelően lekövetni. Számos önkormányzati fenntartású intézmény (főként kulturális és sport) került ideiglenesen bezárásra, rövidültek a nyitvatartási idők, sok önkormányzat arra kényszerült, hogy területeket és ingatlanokat adjon el.

Az energiaválság minden nehézsége mellett a rendszer hibáira is rámutatott: amennyiben nem tartjuk mesterségesen alacsonyan a rezsiárakat, a biztonságos energiaellátás teljesen fenntarthatatlan. Az energiaválság pozitív hozadéka, hogy nagyobb figyelem került az energiafelhasználásra, számos takarékossági intézkedés is megvalósult (például hétvégére levették a hivatalokban a hőmérsékletet) és még nagyobb fókusz került a hatékonysági beruházásokra, illetve a helyi energiatermelés fejlesztésére.

Azok az önkormányzatok, akik törekszenek energiatudatosan működni, már számos lépést tettek és tesznek, kezdve az intézmények korszerűsítésétől, illetve megújulók telepítésétől a lakossági épületfelújítások támogatásán át energia- stratégiák megfogalmazásáig. De az önkormányzatok még ezen túl is nagyon sokféleképpen segíthetik elő a helyi, demokratikus energiaátmenetet.[14]

[14] Áttekintésként lásd Energy Cities: How cities can back renewable energy communities - Guidelines for local and regional policy makers. 2019.
https://energy-cities.eu/publication/how-cities-can-back-renewable-energy-communities/ (2021.11.07)

1. Felléphetnek szabályozó hatóságként, például a helyi építési szabályzatok (HÉSZ) olyan irányú alakításával, amivel egyszerűsítik a napelemek telepítését, vagy akár a településképi rendelet alakításával is kedvezhetnek az energiahatékony épületeknek, akár a tradicionális építési technikák megőrzésével. Ki kell emelni, hogy ehhez szükséges, hogy az önkormányzatnak dolgozó építészek, műszaki ellenőrök is alternatív szemlélettel dolgozzanak, a fenntarthatósági szempontokat szem előtt tartva. Többek között ezért is fontos a már fent említett gondolat, hogy a jelenlegi hullámmal szemben az önkormányzatok jogkörei erősödjenek. Ezen felül az önkormányzatok szerepet vállalhatnak a településen megvalósuló esetleges nagyobb beruházókkal való együttműködésben, kölcsönösen előnyös településfejlesztési konstrukciók kidolgozásában; de ugyanilyen fontos lenne a káros beruházásokkal szembeni fellépés, ennek azonban sokszor gátja a pénzügyi kiszolgáltatottság.
2. Az önkormányzatok támogató, facilitáló szerepet vállalhatnak a lakosság, a helyi vállalkozások, vagy akár közhasznú szervezetek körében, a pénzügyi támogatáson túl szakmai információkkal, tanácsadással, szemléletformálással. Már itthon is megjelentek az első önkormányzati energiahatékonysági tanácsadó irodák, amelyek nagyban elősegíthetik a helyi lakosság, civil szervezetek, közintézmények, KKV-k energiahatékonysági beruházásait és napelem telepítéseit.[15] Ezért is kiemelt kérdés az inkluzivitás és a részvételi demokrácia erősítése a szférában.
3. Nagy lehetőségek rejlenek az önkormányzati tulajdonú napelem, vagy akár más, helyben elérhető, megújuló forrásokra építő beruházások megvalósításában. Ráadásul ezek a beruházások a helyi közösség érdekeinek szem előtt tartásával, a lakosság bevonásával és a döntéselőkészítési folyamatok kinyitásával a szolidáris gazdaság irányába való elmozdulást is támogathatják.
4. Ahogy az már a rekollektivizálás kapcsán felmerült, számos előnnyel jár, ha önkormányzati kézbe kerülnek a közszolgáltatások, így egy energiavállalat alapítása is jó lehetőséget jelenthet. Ausztriában és Németországban számos önkormányzati tulajdonban lévő helyi közműcég (Stadtwerke) létezik, és láthatóan egyre több önkormányzat törekszik a helyi közmű- vállalatok tulajdonjogának vissza- vagy

REScoop MECISE: REScoop – Municipality Approach. Project Deliverable 2.3. REScoop – Mobilizing European Citizens to Invest in Sustainable Energy (MECISE), 2018. https://www.rescoop.eu/toolbox/the-rescoop-municipality-approach (2021.11.07)
Továbbá az Energy Cities anyagait https://energy-cities.eu/ (2021.11.07)

[15] A nagykanizsai és józsefvárosi RenoPontokról bővebb információ https://renopont.hu/ (2021.11.07)

megszerzésére. Magyarországon ilyen lehetőség egyelőre elsősorban a helyi távhőszolgáltatások kialakításában jelentkezik. Erről bővebben írunk a következő fejezetben.

5. Végül pedig, az önkormányzatok számos közösségi együttműködésbe vághatnak bele helyi lakosokkal, civil szervezetekkel és helyi kis- és középvállalkozásokkal (Public Common Partnership, PCP[16]). Emellett pedig, habár jelenleg még nehéz egy alulról szerveződő és demokratikus, valóban működő energiamegosztásra épülő energiaközösség kialakítása, a jövőképünkben egyértelműen azt szeretnénk, ha az önkormányzatok szerepet tudnának vállalni ezen a területen, mert szerintünk a közösségi energia azon túl, hogy a klímaválságra adott megoldási kísérlet, az önkormányzatok számára is kiutat jelenthet a jelenlegi működési válságból.

Hogyan működhetne ez a gyakorlatban?

A távhő példája

Kiindulópontként a távhőrendszerre tekinthetünk Magyarországon. Hazánkban 95 településen közel 650 ezer a távhővel ellátott lakások száma. A távhőszolgáltatók által értékesített hőenergia körülbelül 80%-át a lakosság használja fel (fűtési célra és melegvíz-fogyasztásra). A távhőellátás helyi közüzemi szolgáltatás.

Az iparág szereplői a távhőszolgáltatók és a távhőtermelők. Általánosságban elmondható, hogy egy településen egy távhőszolgáltató működik. Léteznek azonban olyan városok, ahol több távhő-szolgáltatói működési engedélyes is tevékenykedik, illetve vannak olyan vállalkozások, amelyek több településen is végeznek távhő-szolgáltatást. A távhőszolgáltatók, ha távhőt is termelnek (kapcsoltan és/vagy kazánban) szintén rendelkeznek távhőtermelői engedéllyel a szolgáltatási körbe bevont településen.

A távhőszolgáltató társaságok többségükben a települési önkormányzatok tulajdonában vannak, egyes helyeken a szolgáltatóban a távhőtermelő (villamos engedély-köteles fűtőerőmű) is tulajdont szerzett. Néhány településen a távhőszolgáltató üzemeltetését koncessziós szerződéssel magántulajdonú vállalkozások végzik.

[16] https://www.tni.org/en/publication/building-public-power

Tehát a távhő szektor kellően decentralizált és nem illeszkedik a villamosenergia és földgáz kereskedelmi országos stratégiába. A távhőszolgáltatók pontosan azon a területen értékesítenek, ameddig a távhő vezetékek elérnek. Itt a kereskedelem (szolgáltatás) nem más, mint a hálózati infrastruktúra és a hőigény egyidejű kiszolgálása.

Európai Uniónak a távhőszektor lehetőségeivel foglalkozó kezdeményezése a Celsius irányelvben[17] jelent meg 2020-ban, amely azóta évente frissül. A legutóbbi energiaválság fűtési válságként jelentkezett, hiszen legnagyobb arányban földgáz energiahordozókból történik hő előállítása az EU-ban. A távhőszektor feladata egy lokális energiaigény lokális ellátása. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának legnagyobb aránya a fűtéshez kapcsolódik, éppen ezért a távhő szektor modernizálása, átalakítása, kiterjesztése az egyik leghatékonyabb és kézenfekvőbb megoldás a 2050-es célok eléréséhez. Felújítása, építése és bővítése a távhőrendszernek, kiterjesztve távhűtésre a jelenleg egyoldalú távfűtést, óriási lehetőséget teremt a megújuló termelők integrálására és balanszírozására felhasználva a benne rejlő termál kapacitást.

“EU-ban a fűtésre és hűtésre felhasznált energia a teljes energiafelhasználás 50 százalékát jelenti, amelynek egy része még mindig elpazarolt, felesleges energia. Oroszlánrésze az energiának még mindig foszilis energiahordozókból származik, mindössze 18%-át adják megújuló energiaforrások”[18].

A fűtés-hűtés energiafelhasználásának megreformálása nélkül a 2050-es nettó zéró célok elérése lehetetlen, tehát a távhőszektor modernizálása és átalakítása kulcsfontosságú eleme a karbonsemleges törekvésnek.

17 https://smart-cities-marketplace.ec.europa.eu/news-and-events/news/2022/celsius-guide-advancing-district-heating-cooling-solutions-and-uptake

[18] European Commission: Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises, *Overview of support activities and projects of the European Commission on energy efficiency and renewable energy in the heating and cooling sector*, Publications Office, 2016, https://data.europa.eu/doi/10.2826/607102

Tarifaszabályozás, reguláció

A lakossági és közintézményi felhasználók távhőellátása hatósági áron történik, a többi felhasználó esetében kétoldalú megállapodások alakítják az árakat. A távhő szektor lakossági hatósági áras ellátása nem teszi lehetővé a távhőszolgáltató számára a dinamikus és ösztönző árazást. Az önkormányzati közüzemi szolgáltató ezért nem független, bevételét egy állami intézmény, Magyar Közmű Szabályozási és Energia Hivatal (MEKH) szabályozza, lehetősége eltérő (szolidáris alapú) árazásra nincsen.

A helyi önkormányzatok tulajdonában álló vállalatok egyedi gazdasági eredményét az ügyfél csoportra lebontott árakon keresztül a központosított szabályozás határozza meg. A nyereség felhasználása a tulajdonos (önkormányzat) döntése, az önkormányzati költségvetésben sajnos bőven van helye a legtöbb esetben ezen forrásoknak. Általában az energiavállalatok célja minél magasabb energiamennyiség értékesítése, hiszen akkor tud legmagasabb profitot és bevételt elérni, ez igaz az önkormányzati tulajdonú vállalatokra is. Ugyanakkor egy önkormányzati vállalat esetében a cél a vállalat fenntarthatósága és helyi értékek támogatása is megjelenik.

A központosított tarifaszabályozás ugyanakkor nem tudja a helyi érdekeket és viszonyokat kezelni. A közmű tarifa Magyarországon egy országos politikai termék, mely sokszor a racionalitást, szakmaiságot és rugalmasságot is mellőzi. Tarifa elemek változása nem csak az energiahordozók árától függ, hanem az infrastrukturális és működési költségektől. Ebben a lokális-centrális ellentétben a vállalatok célja a költségstruktúra minél magasabb elismertetése, egyéb eredmények elrejtése és a felelősség áthárítása a szabályozásra.

Épületenergetikai beruházások jelentős költséget jelentenek, éppen ezért ezeket általában a jobb módú, tudatosabb családok és társasházak engedhetik meg maguknak. Pazarlás megszüntetése, energiahatékonyságának köszönhető energiaigény csökkenése egyértelműen a kiút, de az energiavállalat fajlagos üzemeltetési költség növekménye a felhasznált energia csökkenése miatt éppen a rászoruló családokat sújtja, ezzel fokozva az energiaszegénységet. Az önkormányzati tulajdonú vállalat eredményének egy részét fel lehet használni rászoruló családok energiahatékonysági beruházásainak támogatására, ezzel is mérsékelni sérülékenységüket. Másfelől ösztönözni a távfűtés/távhűtés mind lakossági, mind

indusztriális bővítését, ezzel kompenzálva a csökkenő mennyiséget és növekvő fajlagos költségeket. Míg a bővítés egyértelműen feladata az energiacégeknek, ugyanakkor épületenergetikai beruházások idegen szegmens, a regulált tevékenységgel és működéssel összeegyeztethetetlen.